

Published as: Poul Holm: Kampen om det som ingen ejer: om rettighederne til den øde jord indtil 1241 som baggrund for den tidlige middelalders bondeuro. Würtz Sørensen, J., & Tvede-Jensen, L. (eds.), *Til kamp for friheden: sociale oprør i nordisk middelalder*, Aalborg, Aalborg Universitetsforlag, 1985, pp 87 – 107

Reprinted in Bøgh, Anders, Würtz Sørensen, J., & Tvede-Jensen, L. (eds.), *Til kamp for friheden: sociale oprør i nordisk middelalder*, Aalborg, Bogsmedjen, 1988, pp 72-89

Poul Holm

De skånsk-hallandske bondeoprør 1180-82

Igennem dansk middelalder var der en række opstande mod skatteudskrivningen og stormandsplageri – i 1086 (nørrejske og fynske bønder mod urimelig lang ledning), 1180-82, igen 1250 (mod plovskatten), i 1256, i 1313, for ikke at tale om de mere velkendte oprør i 1438-41 og Søren Nordbys og senere Skipper Clements opstande i 1520'erne og 30'erne.¹ Den røde tråd i opstandene var bøndernes modstand mod kongemagtens og enkelte stormænds forsøg på at udvide deres magt ved at introducere nye uhørte skatter og afgifter - ofte til finansiering af (for bønderne) meningsløse krigsventyr. På den måde markerer disse oprør skærpelsen til bristepunktet af de sociale modsætningsforhold - og derfor er studiet af oprørene så velegnet til at få indblik i den sociale dynamik.

De skånsk-hallandske oprør i historiografien

Bondeoprørene står imidlertid sjældent i forgrunden for danske historikers undersøgelser. Det er iøjnefaldende, at Kaj Hørby i *Østjysk Socialhistorie* bd. 2 fra 1980 undlader så meget som at omtale de skånsk-hallandske oprør. Andre har dog behandlet dem, men selvom opfattelsen af de skånske oprørs karakter er skiftet betragteligt, har der aldrig været en egentlig forskningsdebat. Mangelen på debat er så meget mere bemærkelsesværdig, når flere historikere i forbifarten har betegnet oprørene 1180-82 som et "vendepunkt" i magtforholdet mellem øvrigheden og bønderne. Allerede Kr. Erslev² satte bøndernes nederlag som det afgørende skel mellem det "gammeldanske samfund" og Valdemarstiden, og denne opfattelse har stået uimodsagt og ofte accepteret siden. Erslev fremsatte i øvrigt en meget bred tolkning af oprørene; på den ene side stod den kongelige og gejstlige øvrighed, på den anden side stod bønderne, medens de skånske stormænd vaklede imellem de to grupper.

Den første dybtgående behandling af oprørene gav Curt Weibull i 'De skånska upproren 1180-82', først og fremmest ved at foretage en analyse af hovedkildernes, især Saxos tendens. Det er Weibulls blivende fortjeneste at have vist, at Saxo konsekvent fremstiller Absalon i forskønnende lys og så længe som muligt lader oprørets brod være rettet mod de kongelige ombudsmænd. Weibull valgte imidlertid den stik modsatte tolkning af Saxos og så enhver hentydning hos Saxo til, at andre end

---

¹ Inspiration til denne artikel har jeg fået ved diskussion med Jørgen Würtz Sørensen, Birgitte Wåhlin og Christian Kvium i et undervisningsforløb om bondeoprør efteråret 1982. Artiklen er oprindeligt trykt i *Hæfter for Historie* 5 (1983).

² Kr. Erslev: *Valdemarernes Storhedstid. Studier og Omrids* (1898). Curt Weibull: *Saxostudier. I. Valdemar I.s norske krig. 11. De skånska upproren 1180—82. Historisk Tidskrift för Skåneland* VII, 71—120.

Absalon var målet for oprøret, som et bortforklaringsforsøg. Han mente, at Saxo totalt havde omkalfatret begivenhedsforløbet og fandt kun pålidelige efterretninger i de to kortfattede oplysninger i *Annales Lundenses* og *Ældre Sjællandske Krønike*. Weibull konkluderede, at samtlige skåninger (bønder under stormænds ledelse i 1180 og 1182) stod bag et oprør, der alene (eller i hvert fald helt overvejende) var rettet mod ærkebiskoppen. Hadet mod Absalon mente Weibull især var opstået på grund af hans krav om bispetiende, sekundært på grund af hans nepotisme ved at udnævne sjællandske stormænd af sin egen slægt til fogeder i Skåne. Denne konklusion mente Weibull at finde kildestøtte for i *Ældre Sjællandske Krønikes* notits om oprøret; denne kilde mente han var skrevet umiddelbart efter oprørene og repræsenterede en tradition, der var uafhængig af Saxo. Således havde Weibull afsløret Saxo som Absalons propagandamager og understreget Absalons skurkerolle i Danmarks historie.

Denne opfattelse mødte dog umiddelbart modstand fra Arthur Stille,³ der i den posthume 'Saxos skånska stridsskildringar', påviste, at Saxos beretning demonstrerede et klart lokalkendskab modsat *Krøniken*, som har sammenbiandet to lokaliteter og gjort selve kampskildringerne umulige. Stille mente hermed uomtvisteligt at have vist Saxos pålidelighed. Sådan så historikerverdenen imidlertid ikke på det. Weibulls og kildekritikkens stjerne var for opadgående. Saxo var på vej ud i mørket, og en rehabilitering af Saxo var utænkelig - også selv om han skrev om begivenheder, der lå nedskrivningstidspunktet meget nær (Saxo skrev *Gesta Danorum* fra ca. 1185 til efter 1200). I 1925 understregede Erik Arup endnu kraftigere Absalons eneansvar. I 1946 behandlede John Danstrup oprøret som det skånske aristokratis modstand mod kongen og Hvide-slægten i klar forlængelse af Weibulls opfattelse.

Ingvar Andersson refererede i sin *Skånes historia* fra 1947 udførligt Saxos skildring og viste kendskab til Stilles undersøgelse. I sin forskningsdiskussion afviste han pålideligheden af både Saxo og *Krøniken*, og i hovedopfattelsen tilsluttede han sig Weibulls opfattelse af Absalons rolle. Stilles artikel havde dog åbenbart vakt tvivl hos Andersson. Han skrev, at det er "tydeligt att Saxo på många punkter, både när det gäller människor och lokaliteter har varit väl underrättad. Huvuddragen i det s.a.s. topografiske förloppet i hans upprorsafsnit hänga väl samman",⁴ men alligevel kunne han afvise Saxo, fordi han ikke gav et klart billede af oprørenes karakter. Denne indvending rammer imidlertid ikke Saxos lokalkendskab, men hans tendens. Andersson bevægede sig tydeligvis i farligt terræn og vægrede sig ved at tage klar stilling.

Hal Koch var i betydelig tvivl om oprørenes karakter i sit bind af *Politikens Danmarkshistorie* fra 1963: "Om denne strid skriver Saxo udførligt og ordrigt, men uden at give noget fornuftigt begreb om stridens baggrund og forløb. Snart er det almuen, de jævne bønder, som står bag oprøret, snart synes utilfredsheden at have sit udspring blandt stormændene. Snart retter oprøret sig mod de kongelige og biskoppelige fogeder, der for en stor del var hentet over fra Sjælland og tilhørte Hvideslægten, snart er det en opposition mod kirken og ærkebiskoppen, hvor spørgsmålet om bispetiende spiller afgørende ind".⁵ Hal Koch understregede dog, at kernen var et spørgsmål om såvel den kirkelige som den kongelige magt over for bønderne, og konkluderede om nederlaget i

---

³ Arthur Stille: 'Saxos skånska stridsskildringar'. *Kungliga vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens handlingar* 34.3 (1923).

⁴ I. Andersson, *Skånes historia* (1947), s. 420.

⁵ Hal Koch, *Politikens Danmarkshistorie* 3 Kbh. (1963), s. 319

1182: "Der skulle gå henved 700 år, før danske bønder atter formåede at hævde deres frihed".⁶ For Koch stod oprøret åbenbart som den afgørende besegling af bondefriheden og indledningen til skatte- og tiendebinding og fæstning af jorden. Typisk nok for den danske radikale historieskrivning lod Kochs kildekritiske prøvning ham ikke komme frem til andet end tvivl om oprørets konkrete anledninger og aktører, mens hans historiesyn tillod ham at udtale sig ganske sikkert om oprørets betydning i en grundvigiansk tolkning – en tolkning, som i øvrigt var en klar undervurdering af bøndernes sejlivede modstand hele middelalderen igennem, f.eks. mod bispetiende i Jylland.

Over for Kochs bonderadikale tolkning står Niels Skyum-Nielsens moderniserende retsstatstolkning i "Kvinde og Slave" fra 1971. For ham var hovedstridsspørgsmålet de udenlandske ombudsmænd over for det skånske folk, især de skånske stormænds standsegoistiske ønske om selv at beklæde embederne; kun sekundært lod Skyum-Nielsen oprørene dreje sig bispetienden, og han lod først sent i konflikten utilfredsheden rette sig mod Absalon, som i begyndelsen nærmest havde en mæglerrolle ved at love "at råde bod på stormændenes skandaløse forsømmelser over for menigmand, vel et genskin af styrets skyggesider."⁷ Nogen præcis opfattelse af oprørets karakter, aktører og mål tillader Skyum-Nielsens tolkning ikke. I forlængelse af bogens øvrige tendens synes Skyum-Nielsen dog at ville opfatte statens (kongemagtens) rolle som bl.a. regulerende og beskyttende for de svage i samfundet.

Den nyeste tolkning er givet af Aksel E. Christensen i Gyldendals Danmarks Historie 1, 1977, i mere direkte tilknytning til Weibulls resultater end de foregående historikere: "Absalons magtsyge aftegner sig grelt i forhold til kongens mådehold. Mere usikkert er det, om man kan finde stridens kerne gennem Saxos mange tendentiøse og indbyrdes modstridende forklaringer. Givet er det dog, at selv om Saxo ringeagtende kalder oprørerne plebs, er der ikke tale om nogen almueopstand, men om en almen folkelig rejsning ledet af stormænd".⁸ Skåningerne værnede efter denne tolkning primært om "det nedarvede tingfællesskab og folkestyre ... mod det autoritære styre ved kongelige og biskoppelige ombudsmænd, som Absalon nu frem for kongen ønskede at gennemtrumfe"(sst.). I modsætning til Kochs og Skyum-Nielsens hver på sin måde socialt indignerede tolkning vender Aksel E. Christensen altså tilbage til spørgsmålet om Absalons person, og han ser først og fremmest Saxos skildring som en kilde til den "saxoniske rigstanke" over for en "skånsk partikularistisk uvilje". Også Christensen tillægger dog bispetiende en mindre rolle og mener, at oprøret havde rod i "utilfredsheden med sjællændernes autoritære styreform",⁹ og han er ikke i tvivl om, at oprøret var organiseret af stormænd med bønderne som simple våbenfolk for stormændenes interesser.

Ikke overraskende har denne hurtige oversigt vist, at selv om Weibulls behandling af alle har vundet metodisk tilsigtning, svinger tolkningerne alt efter historikernes overordnede historiesyn. På tværs af de mange forskellige opfattelser synes der imidlertid at være enighed om, at oprørene var et vendepunkt. I hvilken grad og forstand er dog aldeles uklart – for så vidt er Hal Kochs opsummering af de modsatrettede tendenser i Saxos skildring en glimrende illustration af den forvirring, som historikerne bringer den læser i, der ønsker at kende den sociale kontekst og dynamik for og i oprørene. De fremmeste kildekritikere har været optaget af Saxos tendens for Absalon og har derfor ladet hans personlige rolle være det interessante ved oprørene, medens de har svinget mellem

---

⁶ Ibid. S. 333.

⁷ N. Skyum-Nielsen, *Kvinde og Slave* Kbh. (1971), s. 210.

⁸ Aksel E. Christensen, *Gyldendals Danmarks Historie 1*, s. 351.

⁹ Ibid. S. 147.

bispetiende og landsdelspartikularisme som motiv for oprørerne; dog lades vi ikke i tvivl om, at stormænd stod bag oprøret, idet det nærmest på forhånd antages, at bønderne ikke ville have kunnet organisere modstanden. De socialt indignerede tolkninger hos Koch og Skyum-Nielsen lægger derimod en vis vægt på det klassemæssige problem ved forståelsen, men deres moderne radikale eller idiosynkratiske sym- og antipatier gør os næppe klogere.

Som det fremgår har ingen historiker benævnt de skånsk-hallandske stridigheder som bondeoprør, og de fleste har lagt vægt på stormændenes ledende rolle. Omkring termen bondeoprør har der internationalt udfoldet sig en vigtig diskussion på teoretisk og komparativt niveau (Hilton 1974, Landsberger 1974), som foreløbig tilsiger en rummelig anvendelse af både begrebet bonde og oprør. Et vist minimumskrav, før vi anvender begrebet, må dog kunne opstilles, og jeg har i det følgende især lagt vægt på: 1. at den store masse af oprørere føler en social kollektivitet som bønder på trods af indre stratificeringer, 2. at bevægelsen opstiller krav, som kan identificeres med bondeinteresser modsat aristokratiske interesser, 3. at ledelsen har et betydeligt islæt af bønder, 4. at oprøret har en signifikant tidslig og rumlig udstrækning.

Disse definatoriske krav stiller spørgsmål, som en analyse af det eksisterende kildemateriale måske ikke kan svare endeligt på, mer de kan også bruges til at åbne for sammenhænge, som ellers ville drukne i materialet. Min hensigt er at diskutere oprørernes konkrete karakter og betydning i den sociale dynamik i 1100-tallet. Der er således tale om en *social* indfaldsvinkel, som ikke må lukke blikket for de *regionale* modsætninger, som fandtes i det middelalderlige samfund, og som især Aksel E. Christensen har understreget. Disse to problemstillinger er ofte sider af samme sag, som den følgende analyse bør vise.

Kildevurderingen og Saxos personlige rolle

Curt Weibulls antagelse var som sagt, at annalerne var ført år for år, og at de ikke fremviste nogen klar politisk tendens; de måtte derfor foretrækkes for Saxos senere og tendentiøse tekst. Imod denne grundopfattelse har Anne K. G. Kristensen¹⁰ vist, at annalerne er sene 1200-talskompilationer, der for det 12. århundrede baserer sig på dødeoptegnelser (nekrologier) fra Lund samt oplysninger fra bl.a. Saxo. Hvis vi drager konklusionen af denne uimodsagte analyse, støttede annalerne og Saxo sig begge på traditioner fra Lunds ærkesæde, og Saxo var begivenhederne betydeligt tættere i tid. Annalerne kan have bevaret fragmenter til supplerende af Saxo, men repræsenterer ikke en selvstændig tradition. M.h.t. tendens er de lige så pro-ærkebiskoppelige som Saxo. Hvis Saxos beretning kan vises at være konsistent, har vi altså ikke i annalerne uden videre en anden tradition, som må foretrækkes.

Mit forsøg på genrejsning af Saxos kildeværdi er ikke uden fortilfælde. Michael H. Gelting¹¹ har for begivenheder o. 1160 vist, at Saxo nok har en klar tendens, men at han ikke frit har komponeret begivenhederne efter sit eget hoved. Denne erkendelse er en væsentlig metodisk landvinding efter den Weibullske hyperkriticisme.

---

¹⁰ Anne K. G. Kristensen: 'Danmarks ældste annalistik'. *Skrifter udgivet af det Historiske Institut ved Københavns Universitet* III, Kbh. (1969).

¹¹ M.H. Gelting: 'Kansleren Raduls to bispevielser. En undersøgelse af Saxos skildring af ærkebisper- og pavestolen i 1159-62' i *Historisk Tidsskrift* 80 (1980), s. 325-26.

I det følgende vil jeg søge at løse de interne modsigelser i Saxos beretning, som fik Weibull til at forkaste den. Jeg vil vise, at Ældre Sjællandske Krønike supplerer Saxo på et betydningsfuldt punkt, men i øvrigt ikke står i modsætning til Saxo. Ved siden af dette materiale vil jeg lægge enkelte gavebreve, som ikke tidligere har været inddraget i diskussionen, og som på et par punkter bidrager med ekstern kildestøtte for Saxo og i øvrigt udvider det socialhistoriske perspektiv.

Saxos beretning om oprørene er usædvanlig fyldig og detaljeret - ja et af højdepunkterne i hans tekst. Curt Weibull fandt det i 1918 sandsynligt, at Saxo havde været øjenvidne, og at han var identisk med den Sakse, Thorbjørns søn, som var en af de sjællandske fogeder i Skåne. Saxo skriver om sig selv, at han havde en uheldig karriere i kongens tjeneste bag sig, og skåneoprørene var vel en oplagt mulighed for denne fiasko.

I 1978 har Curt Weibull sandsynliggjort, at denne identifikation af Saxo er rigtig. Han konkluderer: "Med viss sannolikhet har Saxo tilhört samma släkt som Absalon, varit en Hvide. I yngre år har han varit Absalons ombudsman i Skåne år 1180. Om så är fallet, kommer mycket i hans historieverk, i Gesta Danorum, i nytt ljus" (s. 95). Weibull fastholder imidlertid sin kildevurdering fra artikelen i 1918 og vil ikke acceptere Saxos pålidelighed. Ved siden af studiet at oprørene må vi altså føre en løbende diskussion af kildegrundlaget.

Magtkampen i det 12. århundrede

Efter den næsten fuldstændige opløsning af riget efter Nordsøimperiets fald og den norske konges kamp om Danmark i 1040'erne, kan vi se tiden fra Knud den Helliges forsøg på et fastere styre med skatter og ledingsudbud og de næste hundrede år frem som en stadig accellererende og mere tilspidset kamp om den samfundsmæssige magt, som kulminerede i en snæver kreds' monopolisering af den verdslige og gejstlige øvrighedsmagt. Denne koncentration forløb naturligvis ikke problemfrit, men udløste tværtimod store fraktionsstridigheder i toppen og modstand fra bunden. I den samme periode, men kildemæssigt ganske ubelyst, tog sandsynligvis den binding af bonderne fart, som skulle skabe højmiddelalderens bryde- og landbo-system. Store godser blev samlet på få hænder, men kun når jord blev givet til klostrene, blev det bevidnet på skrift.

Det 12. århundrede blev altså tiden for den skarpe klassesdeling og statsmagts opkomst. Denne proces skabte blodige konfrontationer på kryds og tværs: mellem klasserne og mellem landsdelene. Både i 1130'erne og i 1150'erne slog modsætningerne ud i borgerkrige, hvor stridende fraktioner i forskellige landsdele krævede kongemagten.

I første omgang gik den jyske Trund-slægt (med ærkebiskop Eskil) og den sjætlandske Bodilsen-slægt ud af kampen som sejrende, men efter 1157 stod den sjællandske Hvideslægt som de mægtige i forbund med fostersønnen Valdemar som konge. I samme periode og indflettet i den verdslige kamp foregik kampen om magten over kirkeapparatet, som med ærkesædets oprettelse i 1103 og opførelsen af kirker i alle sogne var blevet den bedst organiserede og videst udbredte øvrighedsmagt. Stormændene fik prestige ved at dotere kirker og klostre, og kirkens hierarkiske ide højnede stormændenes tanker om sig selv – og dermed deres magt. Med ærkebisp Eskil repræsenteredes de gamle sejrende kræfter fra den første borgerkrig fra hans valg i 1137, gennem den anden borgerkrig i 1150'erne, indtil 1177, hvor han abdicerede. Selv om hans forsøg på at lade kirkeretten vinde ind på bekostning af kongens ret i det store mislykkedes, befæstede han sin magt

både ved borgbyggeri og ved at fremme oprettelsen af cistercienserklostre. Hans største triumf var nok gennemtvungelsen af bispetiende i Skåne; den skånske kirkeret (sandsynligvis vedtaget samtidig med bisp Absalons kirkeret for Sjælland i 1171) betød foruden gennemførelse af princippet om bispens andel i tiende også en markering af kirkens ret i centrale spørgsmål som brud på kirkefreden, udnævnelse af præster, ærkebispens gæsteri, helligbrøde, ægteskab mellem nært beslægtede m.m. Uanset at bisperne ved kirkeretterne ikke fik hele deres kanoniske program igennem, gav denne koordinerede aktion en betragtelig økonomisk og ideologisk styrkelse af bispedømmet, der samtidig også fik nogen domsmagt anerkendt af verdsligheden.

Da Absalon overtog ærkesædet i 1177, skiftede magten til Hvideslægten, og kirke og krone var nu forenet i hænderne på en lille sjællandsk stormandsklike – hæren og det gejstlige apparat var for første gang i 40 år forenet. Denne samling muliggjorde en fast rigsenhed – lige såvel som den var dødsensfarlig for de lokale stormænds magt. Derimod blev de lokale tingbønders sædvanlige frihed til selv at forvalte deres affærer næppe umiddelbart berørt af denne øvrighedssamling – på denne direkte måde har Aksel E. Christensen næppe ret i, at de skånske oprør var foranlediget af et forsvar for tingfriheden. Som vi skal se, var øvrighedsmagtens vækst dog indirekte en trussel mod tinget, nemlig for så vidt kongen måtte kræve at føre sine forhandlinger med personligt ansvarlige og ikke med et samlet ting. Økonomisk kunne det nye styre umiddelbart mærkes, skatter og tiende skulle holde det nye magtapparat oppe og gøre det stadig stærkere. De årlige ledingsudbud kunne forklares med de stadige venderangreb - og det blev mere og mere fristende for bonden at afløse denne krigstjeneste med en pengeskat.

Oprørenes baggrund og anledning

Selv om Valdemars sejr i 1157 stort set stoppede striden om kongemagten, var der dog fortsat uro i de forsmåede dele af stormandsklassen. Prins Buris med magtbasis i Jylland forsøgte sig som tronraner i 1167 med den norske konges hjælp (*Saxo*, 457), og Magnus Erikson samt ærkebisp Eskils nevøer Knud og Karl stod bag en række mordforsøg på kongen, som endte med Knuds og Karls hærtog med svenske krigere i Skåne i 1179 (*Saxo*, 512, 517, 523). Bemærkelsesværdigt nok fik disse stormænd ikke bøndernes støtte, ja det sidste forsøg i 1179 blev endog nedkæmpet ved hjælp af de skånske bønder, som blot et år senere selv skulle rejse oprør.

I 1170'ernes slutning virkede kongens og ærkebispens magt altså sikker nok: Valdemar havde sikret sin søn retten til tronfølge ved at lade ham kåre i 1170, og Absalon havde fjernet den sidste betydningsfulde Eskil-tilhænger i Lund, provsten Asser. I Skåne blev medlemmer af den sjællandske stormandsklike placeret på de højeste ombud, nemlig Absalons bror Esbern, fætterten Sune, slægtningen Sakse, og vennerne Peder og Åge (*Saxo*, 524-25, 527).¹² Måske blev de udnævnt af Absalon, som Ældre Sjællandske Krønike påstår (hvilket dog må forudsætte kongens fuldmagt), men nogen grund til at finde en modsætning mellem Valdemar og Absalon på dette punkt er der ikke og

---

¹² Det er uklart, hvilke præcise beføjelser disse mænd havde. Saxo omtaler Åge som "splendidæ præfecturæ virum" og Peder som "regium satrapam", men der synes at være tale om kongelige ombud. Ældre Sjællandske Krønike er mere uklar, idet der tales om "possessiones archiepiscopales et exactiones". Måske var exactiones kongelige, men i ærkebispens fovaltning.

antydtes ikke i kilden. Den vigtigste ombudsmand i Skåne var dog kongens mand, gældkeren i Lund, Tord, som er omtalt i denne post længe før Absalons indflydelse i Skåne.¹³

Selv om Knud og Karl ikke havde kunnet finde opbakning til deres snævre magtinteresser i Skåne, var det ikke ensbetydende med, at ikke også bønderne nærrede utilfredshed. Som sagt er det vanskeligt at belægge jordsamlingerne i denne periode, men netop fra et cistercienserkloster, Esrom i Nordsjælland, har vi bevaret en brevbog, som dokumenterer en lille del af den kamp om jorden, som må være foregået mange steder. Cistercienserklostrene havde en særlig bevågenhed fra både konge og kirke i denne periode, og i 1176 skød kong Valdemar jord i Halland til Esrom og gav klostret fri adgang til skovhugst på linje med hallænderne.¹⁴ Omkring 1177 fulgte ærkebispens med (om det var Eskil eller Absalon er uvist) og gav klostret fri adgang til skovhugst i Glumstenschog på lige linje med hallænderne. Imidlertid protesterede indbyggerne i Fåuras herred, hvor skoven må have ligget, og kongen måtte true dem med repressalier, hvis de ikke lod Esrombrødrene have adgang.¹⁵ I 1178 tog Absalon klostret under sin beskyttelse og udstedte et diplom på dets jorder; i denne opregning nævnes fra Halland kun landsbyen Morup med skove og enge og øvrige tilliggende – vel at mærke som egentlig besiddelse.¹⁶ Da der kort forinden havde været trætter om klostrets rettigheder – ja de var velsagtes anledningen til, at Absalon beskyttelse blev nødvendig – må de tidligere adgangsrettigheder til skov have indbefattet skovene omkring Morup. Men vi bemærker, at der er sket en glidning fra adgangsret til en form for besiddelse, som ikke retfærdiggjordes af de tidligere dokumenter, og som ville føre en udeikkelse af hallænderne fra disse skove med sig. Som vi skal se senere, kom der da også en klage fra Fåurås herred. Denne sag er enestående dokumenteret, men mange lignende må være foregået, hvor jord mere eller mindre regelret netop i disse år gled over på de mægtiges hænder – ofte vel netop ved, at indbyggernes gamle frie adgang til almindingen blev indskrænket.

Men selv om utilfredsheden ulmede, måtte der dog en konkret anledning til oprøret. Weibull har sikkert ret i at finde den i Ældre Sjællandske Krønikes beretning om 1180, som lyder: "Der blev uenighed mellem ærkebispens og skåningerne. Årsagerne til denne uenighed havde denne sammenhæng. Ærkebiskop Absalon havde udnævnt sjællandske stormænd over de ærkebiskoppelige besiddelser og ombud, dvs. Esbern Snare, der var ærkebiskoppens bror, og herr Sune, der var søn af Ebbe, hans (Absalons) farbror, desuden Sakse, Thorbjørns søn, og andre af sine slægtninge. Mod denne sag gjorde skåningerne oprør. Kort efter befalede den førnævnte ærkebiskops østlige fogeder skåningerne, at de til et bestemt sted skulle føre træ og hele stammer, som de havde fældet i skovene, hvorind trækdyrene variskeligt kunne komme. Skåningerne blev derfor voldsomt oprømte, fordi de ikke tåle således at blive forbigået ved de store ombud, derimod var de bøndernes protest mod de nye ægter (arbejdspligter), som må have været til et borgbyggeri (sandsynligvis den borg Sövde, som bønderne ifl. Saxo senere angreb, endnu før den var færdig). De nye ægter forekom bønderne urimelige og tændte en spontan harme. De

---

¹³ Som deltager i forhandlingerne om Skånske Kirkeret (se §1). Tord var sikkert den Tord, der stiftede klostret i Bösjö (Diplomatarium Danicum I.3, nr. 101, 11. feb. 1182, hvor han omtales som i live).

¹⁴ DD I.3, nr. 55. Kongemagten forsøgte tidligt at tiltage sig magten over skovene som et område, ingen rådede over og derfor tilfaldt kongen (støttet af kanonisk ret).

¹⁵ DD I.3, nr. 66.

¹⁶ DD I.3, nr. 77.

skånske stormænds uvilje mod de fremmede fogeder kunne nu kædes sammen med en folkeiig rejsning.

Saxos interesse var imidlertid Absalons handlinger, og han nævner ikke anledningen til oprøret, omend Saxo giver en indirekte bekræftelse på borgbyggeriets betydning. Saxo er imidlertid eneste kilde til oprørets næste forløb.

Forhandlingsfase

Modsat annalerne, som intet nævner om andet end kamphandlingerne, lader Saxo forstå, at der forud gik en lang forhandlingsfase. Åbenbart greb utilfredsheden om sig, men vi hører foreløbig intet om direkte sammenstød.

Saxos beretning refereres indgående i det følgende, og for at lette overblikket er referatet sat i kursiv. Saxos fortælling indleder brat med, at *sendemænd fra Skåne bragte Absalon bud om oprør, som ifølge dem var rettet mod fogederne, og at kun Absalon ville kunne slukke oprøret. Derimod frarådede Sune og Esbern, som selv havde skånske ombud, Absalon at tage afsted, idet der ifl. dem var tale om en stormands sammensværgelse mod Absalon.* Disse forskellige beretninger blev af Weibull betragtet som uforenelige, og Weibull foretrak den sidste som vidnesbyrd om, at oprøret hele tiden primært var rettet mod Absalon. Som det fremgår af Ældre Sjællandske Krønike findes den samme dobbelthed også dér (stormændene mod fogederne og bønderne mod ægterne), og med mindre andre omstændigheder i den senere beretning skulle tale imod, er der ingen grund til ikke at acceptere, at begge beretninger bringer hver sin del af sandheden.

Denne antagelse styrkes, når vi ser, at Absalon i Skåne (hvortil han ifl. et der udstedt diplom ankom før 12. maj 1180 *straks indkaldte til ting i Lund, hvor kongens gældker Tord hujedes ud, medens Absalon ved at dele tinget i tre herredsting opnåede forlig med sønderskåningerne; disses kritik rettedes mod fogden Peder Evarsen; ærkebiskoppen beskyttede sin ven, men undersøgte dog deres kæremål.* Sønderskåningerne synes herefter ikke at have deltaget i oprøret, og deres utilfredshed må altså have rettet sig mod konkrete overgreb, som Absalon mere eller mindre må have jævnet ud. De senere oprørmænd kom fra nord eller øst for Lund, men ikke sydfra.

Inden han fik indkaldt det næste herredsting for på samme måde at påhøre klagerne, rygtedes det, at *en budstik gik rundt for at indkalde de andre bønder til et oprørsting fire dage senere. Rygtet afvistes af Tord, som ikke spiller nogen heldig rolle i Saxos fortælling, måske fordi han netop ikke var Absalons mand. Rygtet talte imidlertid sandt, og Absalon sendte mænd til tinget af frygt for selv at møde frem. En af hans mænd gik over til oprørerne med de ord, at "folket står over ærkebispen, og han var hellere trofast mod hele sit land end en enkelt herre."* Aksel E. Christensen har uden tvivl ret i, at denne udtalelse – hvor korrekt Saxo nu gengiver den – er et udtryk for en levende landsdelspartikularisme.

Nu plyndrede tingbønderne Absalons borg øst for Lund, som endnu ikke var færdigbygget (sandsynligvis Sövde), mens han selv fik lov til at gå uskadt bort. De skånske stormænd ville dog ikke længere garantere for Absalons sikkerhed, og Tord skaffede Absalon et skib til flugt til Sjælland.

Kong Valdemar og Absalon ville nu åbenbart prøve at omgå de genstridige tingbønder, for de stævnede de skånske stormænd til møde på Fyn. Stormændenes utilfredshed rettedes der mod de

fremmede fogeder, som de krævede afsat (dog ikke Peder Evarsøn). Kravet afvist, og i stedet sendte Valdemar et irettesættende brev til Skåninget. Tingbønderne opfattede brevet som en provokation og rejste nu ganske andre krav end stormændene: "idet de højtidelig på tinge afsvor alle skatter. Endvidere nægtede de at betale bispetiende og gav præsterne lov til at gifte sig. Desuden vedtog de, at disse (præsterne) godt alene kunne varetage gudstjenesten, så ærkebispens embede var overflødig".¹⁷ Hidtidig forskning har afvist Saxos referat af kravene med, at han blot forsøgte at dække over, at brodden i oprøret var rettet mod Absalon. Weibull pointerede (s. 95), at der ikke udtrykkelig var tale om skat til kongen, og han ville reducere stridspunkterne til bispetienden. Saxos beretning kan ikke kontrolleres, men af den grund kan vi lige så lidt afvise hans sandfærdighed, som vi kan stole blindt på ham. Weibulls hensigt er da også at udskille skattespørgsmålet som irrelevant og alene begrænse oprørets krav til at være rettet mod Absalon. Men selv om bispetienden uden tvivl var vigtigst for bispen, måtte kravet om afskaffelse af ærkesædet lige så meget være en provokation mod Valdemar som mod Absalon. Vi kan ikke blot koncentrere os om Absalons person, men må se kravene som et angreb mod en væsentlig side af den samlede øvrighedsmagt, der derved som hele blev truet af oprøret. Denne trussel understregedes af kravet om opgivelse af præsternes cølibat og indførelse af selvforvaltning i menigheden. Gifte præster ville få hustruer fra landsbyen, blive involveret i sognenes anliggender med personlige interesser og dermed blive mindre værdifulde redskaber for øvrigheden. I disse kirkelige krav finder vi derfor et lige så oprørsk og farligt moment mod øvrigheden som en afvisning af skattebetaling. Uanset om bønderne prøvede taktisk at vende angrebet mod en side af denne magt (ærkebiskopet), måtte oprøret, hvis vi ser kravene i deres sociale og historiske kontekst, i allerhøjeste grad forurolige kongemagten. *Kongen drog straks til Skåne med en hær*, fortsætter Saxo - og vi konkluderer, at det næppe blot var af venskab med Absalon, men af egen magtinteresse.

Kongens magtbud

Ved ankomsten kunne kongen gå fredeligt i land – og Weibull og Skyum-Nielsen gør et stort nummer ud af, at Absalon nu mødes med stenkast. Uden tvivl var stemningen vendt mod Absalon, men vi behøver ikke deraf konkludere, at kongemagten ikke følte sig truet, selv om bønderne endnu ikke havde vendt sig mod kongens person. Skattenægtelsen rettedes mod de lokale fogeder, medens kongen som person rimeligvis som så ofte i middelalderen blev opfattet som en upartisk opmand, der blot havde dårlige vejledere. *Valdemar omgik imidlertid igen tinget og stævnedes de skånske stormænd. Deres krav var nu, at foruden fogederne skulle også Absalon fjernes – her kan vi følge Skyum-Nielsen i at de næppe krævede ham fjernet fra ærkesædet, hvilket stormændene måtte have vidst ville være uacceptabelt for Valdemar, men fra ethvert kongeligt ombud i Skåne. Stormændene understregede, at folkets vrede var vendt mod Absalon, ikke mod kongen. De jyske stormænd i Valdemars hær støttede nu op om skåningernes krav, dels af frygt for kamp, dels af had til bispetienden.* Igen har vi altså en tilsyneladende modsigelse i Saxos tekst, idet stormændenes klager over fogederne og jydernes støtte til kampen mod bispetienden stilles direkte over for hinanden. Forklaringen er dog ligetil: jyderne var utvivlsomt ligeglade med, om skånske eller sjællandske stormænd herskede i Skåne (så længe de ikke betød noget i Jylland) og sluttede derfor ikke op om de skånske stormænds sag; derimod havde de stærk interesse i at støtte op om tingbøndernes krav,

---

¹⁷ Saxo, 527: "...omnia vectigalium iura solemniter abroganda curavit. Pontificales quoque decimas exsecratus, sacerdotibus coniugia decernebat. Quorum etiam sacra sibi, exploso pontificis ministerio, sufficere prædicebat."

idet de derved kunne forhindre bispetiendens indførelse i Jylland, som ville gøre indhug i bøndernes produktion og øge den kirkelige øvrigheds magt på bekostning af de jyske stormænd.

Saxo slutter nu ganske præcist beretningen om disse forhandlinger med, at *Valdemar fjøjede jyderne – hverken de skånske stormænd eller bønder – ved at sende Absalon tilbage til Sjælland og fratage ham hans krigsfolk. Valdemar afholdt nu herredsting med bønderne, som mødte bevæbnede frem, men hvad forhandlingerne drejede sig om er uklart. Bønderne talte deres sag og lagde Absalon for had, siger Saxo; rimeligvis var det netop kongens ønske at dæmpe oprøret ved at bortsende Absalon og derved gøre sagen personrettet - uden at kongen behøvede at give nogen form for reelle imødekomelser af bønders eller stormænds krav.*

Saxos tekst kan på dette punkt støttes af et i denne sammenhæng hidtil upåagtet diplom fra Absalon i Esrombogen. I den uro på kryds og tværs, som må have hersket sidst på efteråret i 1180, blev den to år gamle sag mellem hallænderne og Esrom-brødrene om rettighederne til skovene rejst igen. Ifl. et brev fra 1182 "rejste Johan Mosen, Megindors son, og andre indbyggere i Fåurås herred svigagtigt en trætte angående vore brødre i Esrom skove, der ligger til Morup (i Halland), i nærværelse af vor herre den ærværdige konge Valdemar." Selv om diplommet ikke oplyser, hvornår sagen blev rejst, må den være rejst efter november 1178, hvor Absalons tidligere nævnte brev tidligst blev udstedt, og før 1182; det urolige efterår 1180 synes at være bedste bud på, hvornår hallænderne kunne rejse sagen personligt over for kongen. Valdemar slap elegant fra sagen på herredstinget: han dømte Esrom-brødrene til engang senere med deres ed at bevidne, at de havde erhvervet skovene. Denne beedigelse skete over for sønnen Knud og Absalon på Sjælland i begyndelsen af året 1182 – sandsynligvis kort for nedkæmpelsen af det sidste oprør. Ikke overraskende tilkendte de Esrombrødrene skoven,¹⁸ hvorved Absalon havde fuldendt det tyveri, som startede med at give brødrene lige ret med hallænderne til skoven blot seks år før. Men dette resultat – og lignende? – kunne skåningerne og hallænderne intet vide om, nu hvor kongen rejste rundt og tilsyneladende påhørte deres klager.

Ifl. Saxo blev situationen imidlertid usikker for kongen, eftersom *jyderne hemmeligt støttede skåningerne; ved ledingsperiodens udløb måtte han drage til Sjælland uden at have opnået endelige resultater. Med sig tog kongen imidlertid nogle håndplukkede bønder, som han lod stævne for Absalon; åbenbart forsøgte han at vinde fodfæste for øvrighedens sag ved at skille sine modstandere og gøre enkeltpersoner ansvarlige for tinget, men bønderne forpurrede sagen ved at stå fåst på, at de intet kunne aftale uden tingets fuldmagt.*

Tiden var nu så fremskreden, at videre aktion måtte udskydes til efter vinteren. Absalon turde ikke deltage i det halvårige stiftsmøde i Lund og *sendte præsterne brev om, at til straf for almuens oprør skulle de lukke landets kirker.* Forrædere blandt kannikerne må have advaret bønderne, så *de mødte væbnede op ved stiftsmødet.* Præsterne må have vaklet i deres loyalitet til ærkebispens og til deres skånske frænder, og *de sendte bud til Absalon om udsættelse af bispetienden. Ærkebispens kunne uden magtmidler ikke andet end acceptere denne besked.* Bønderne kunne derimod herske frit i vinterens løb og *overfaldt stormændenes gårde, hvad enten der var tale om stormænd i kongens eller bispens tjeneste.*

---

¹⁸ DD I.3, nr. 103.

Kamp og forlig forår 1181

Om foråret 1181 slog øvrighedsmagterne til. *Jyderne (og fynboerne) blev udelukket af hæertoget efter deres forræderi, og Valdemar omgav sig kun med sjællændere og trofaste skånske stormænd.*

Absalon skyndte sig til Lund for at markere sin tilstedeværelse, men drog straks efter til kongens lejr. Modstanden rejste sig først i Nørreskåne og Halland; budstikken gik rundt, men bønderne blev slået nord for Lund ved Dysjebro ved resolut kongelig aktion. Nu drog imidlertid østskåningerne frem – de som oprindeligt havde startet oprøret og antagelig var de mest organiserede. Kongen havde brug for at rejse al mulig hærstyrke, men Lunds borgere krævede nu skattenedslag for at stille sig til rådighed. Valdemar bøjede sig, men på grund af disse vanskeligheder mødte han først sent den ny hær øst for Lund. Saxo påstår, at kun Absalons milde bønner forhindrede, at kongen knuste østskåningerne ved Getungebro, men sandheden synes at være, som Saxo tilføjer, at en jævnbyrdig kamp blev undgået ved, at kongen ofrede ærkebispens krav på andel i tienden. Absalon måtte gå ind på at udsætte sine økonomiske fordringer, imod at skåningernes øvrige krav ikke blev indfriet. Der synes således at være tale om en kun midlertidig aftale, som garanteredes ved, at kongen tog gidsler af de forskellige egne af landsdelen. Absalon kunne fortsat kaldes ærkebiskop af navn, men var stærkt svækket. Derimod blev fogederne ikke udskiftet. De skånske stormænd havde intet opnået ved denne aftale, bønderne havde fået en økonomisk letelse, men ingen garanti mod senere krav fra ærkebispens. Absalon var den store taber, mens kongen havde bevaret sin overhøjhed. For alle parter måtte aftalen dog være utilfredsstillende og midlertidig.

Det første oprørs karakter

I stedet for at se skåningernes interesse mere eller mindre som en enhed, og Valdemar og Absalon som to personer med helt uafhængige mål, har jeg i denne nærlæsning af Saxos tekst fået en mening frem, som i modsætning til tidligere tolkninger ikke gør det nødvendigt at undertrykke en del af Saxos tekst.

Denne første halvdel af oprøret havde flere karakteristika af en bredere socialhistorisk interesse: 1. Oprørets anledning var bøndernes utilfredshed med fogedernes krav om ægter (ovenikøbet måske til et borgbyggeri, som direkte ville svække bøndernes stilling). Karls og Knuds oprør kun et år forinden havde ikke rejst sociale krav, men var udtryk for en lille aristokratisk gruppes misnøje og måtte derfor som andre kupforsøg i perioden alene basere sig på udenlandsk (svensk) støtte. 2. De skånske stormænds utilfredshed med sjællændernes overtagelse af de givtige ombud fik derimod den nødvendige folkelige støtte ved, at stormændene kædede deres krav sammen med bøndernes oprør. 3. Det skånske landsting og budstikken var en effektiv organisatorisk ramme for bonderejsningen, hvilket vil sige, at den folkelige modstandsform, som kendes i senmiddelalderen, har gamle rødder. 4. Ærkebispens opnåede ved at dele landstinget at stille de sydsånske bønder tilfreds og dermed uden for oprøret. 5. Herefter benyttede øvrighedsmagten (såvel konge som ærkebisp) sig udelukkende af stævner, hvor deltagerne kunne håndplukkes og oftest var stormænd; bønderne viste sig i den sammenhæng uhåndterlige ved at insistere på tingets myndighed. 6. Bøndernes oprør udvikledes fra spontan protest til at rejse omfåttende krav, der dog tvunget af stormændenes spil - og sikkert støttet af modvilje mod den lokalt kendte øverste repræsentant for øvrigheden i Skåne – måtte koncentreret om Absalons person, hvorfor bispetienden blev afgørende for bønderne. 7. Lunds borgerskab forfulgte sin egen videst muligt neutrale interesse, men fik held til at afkræve kongen indrømmelser, da han var trængt.

Meget vigtigt i hele spillet er spørgsmålet om stormændenes rolle i oprøret. Vi ved fra Ældre Sjællandske Krønike, at nogle stormænd deltog ved Dysjebro, idet nemlig kongen siges at have "fejret sejren med drikkelag på de folks godser, som havde været de vigtigste fortalere for og ledere af oprøret."¹⁹ Kronologisk synes der imidlertid at være et problem med kilden, idet nemlig Getungebro-slaget, som krøniken fortæller, efter Saxo synes at have fundet sted kort efter Dysjebro med kongen i stort tidspres og derfor næppe med tid til større drikkelag. Weibull overser dette problem, men følger derefter Saxo i beretningen om det andet slag ved Getungebro, som Krøniken ikke har med. Imidlertid går det ikke blot at harmonisere de to kilder på denne måde. Som nævnt har Stille vist, at Saxo i sin kampskildring viser stort lokalkendskab, og da Saxos omtale af Getungebro på trods af alle bestræbelser går tværtimod hans egen tendens til at lobhudle kongen og Absalon, er Saxos fremstilling rimeligvis den rette, mens krøniken skjuler kongens vanheld ved kun at omtale sejren ved Dysjebro. Krøniken må altså falde bort, og vi har så kun Saxos omtale, der alene omtaler bønder i oprøret. Naturligvis er Saxos benævnelse af oprørerne som *plebs* ikke tilstrækkelig til at udelukke nogle stormænds deltagelse i oprøret, men som samlet gruppe er det sandsynligt, at de var passive – måske vaklende mellem kongen og bønderne, som Erslev foreslog – og dermed ville vi også have en forklaring på nederlaget for deres specifikke interesser mod fogederne. Hvis kongen havde stået over for en samlet front af skåninger, er det mere sandsynligt, at han ville have købt nogle stormænd over ved at tildele nogle ombud til enkelte stormænd.

Vi kan – med så stor sikkerhed som kildematerialet tillader – konkludere det modsatte af Curt Weibull og Aksel E. Christensen: oprøret 1180-81 blev inspireret, drevet og i nogen grad vundet af tingbønderne, medens stormændene uden held forsøgte at binde deres interesser op på bøndernes kamp.

Det endelige opgør 1182

Efter denne lange udlægning af det første oprør kan vi kortere behandle oprørshandlingerne i 1182. I dette år døde Valdemar, og selv om Knud allerede var kåret som efterfølger, greb skåningerne lejligheden til at skabe usikkerhed om det nye styre. Ifl. Saxo *rejste bønderne under ledelse af en Åge Tubbesøn krav på tinge om bødebetalinger fra de "høje herrer", der havde dræbt deres fæller ved Getungebro*. Kravene må altså være kommet fra østskåningerne, som igen markerede sig som drivkraften i oprøret. *Absalon rejste til Skåne for at tale på tinge, men forgæves, idet bønderne blot – som ved oprørstinget i Hvidkilde to år før – samledes et andet sted for at høre oprørsmændene tale. Oprørerne satte nu hele Skånes folk i stævne fjorten dage efter for at "værge sin frihed med våben i hånd". Absalon flygtede endnu engang til Sjælland, men desværre lades vi i tvivl om, hvad oprøret mere præcist drejede sig om. Taktisk var situationen imidlertid den rette, med usikkerhed om den nye 20-åriges konges duelighed, ligesom oprørsmændene må have været sig helt bevidst, at aftalen fra året før ville blive søgt saboteret hurtigst muligt, især af Absalon. Bønderne tog initiativet, i stedet for at vente på langsomt at blive splittet og rendt overende.*

Illustrerende for det bredere mål for oprøret er det, at *bønderne igen afbrændte både de kongelige og biskoppelige venners gårde; Tords og Esberns gårde var de første, der blev ramt, men derefter blev også lokale skånske stormænd angrebet*. Det folkelige oprør synes altså at have udvidet angrebsmålene, og almindelige plyndringer må have forekommet. *Ved disse handlinger*

---

¹⁹ " ... victoria potita de bonis illorum, qui ditiores et auctores principiores dissensionis fuerant..."

afskrækkedes mange stormænd, og en del flygtede nu over til Sjælland, mens andre greb til modværge.

*Oprørerne valgte nu at tilkalde en Harald Skreng som modkonge. For bønderne var der ikke noget paradoksalt i, at de selv i deres oprør kopierede det gamle system - de følte vel, at en hær med noget ønske om sejr måtte samles under en person af kongelig slægt, for at kampen kunne tilføres hans lykke, hans karismatiske kraft. Samtidig ville oprøret med en konge få en indiskutabel ledelse i den militære kamp, i stedet for det u håndterlige ting, hvor mange interesser kunne brydes, og som derfor næppe egnede sig til længerevarende krigsledelse. Harald var sandsynligvis af dansk kongeslægt, men levede i eksil i Sverige;²⁰ med ham sendte den svenske konge og Birger Jarl militær støtte – ligesom de havde gjort i 1179 til Karl og Knud. Tilsyneladende gik der dog et stykke tid, inden Harald fik samlet tropper i Sverige, men da han endelig kom, *strømmede skåningerne sammen bag ham. Ventetiden gav de skånske stormænd tid til at beslutte sig til at bekæmpe hæren ved Lummeå. Lunds borgere forholdt sig passive, men ved et ret ublodigt slag slog stormændene Harald og Åge Tubbesøn på flugt.**

De skånske bønder havde altså tabt ved Haralds forsinkelse og de skånske stormænds nu åbenbare modstand, men de var dog ikke mere slået, end at *de indkaldte nyt ting. Her krævede de hævn over stormændene, men Absalon havde nu sat over Øresund og kom med en hær af sjællændere og tog ledelse af tinget. Med sin hærmagt gennemtrumfede han sine interesser, "satte de gamle love i kraft igen", som Saxo så skønsomt udtrykker det. Først og fremmest reaktiverede han vel den ti år gamle kirkelov, der beordrede bønderne at betale fuld bispetiende.²¹ Bønderne nedlagde nu våbnene, og "siden har pøbelen aldrig vovet at volde ødelæggelse og gå imod øvrigheden", som Saxo skrev.²²*

Kong Knud kom nu til Skåne og ville udlægge landet til at hærages med ild og sværd, men Absalon lagde sig imellem og udvirkede, at alle oprørerne slap med en pengebøde. Dermed var de skånske uroligheder slut.

Pengebøden skyldtes dog næppe Absalons humanitet alene – snarere var det klog forsigtighed at undgå hærgning for ikke at rejse landet til en sidste fortvivlet modstand.

Saxo har givet os en farvet fortælling, men der er ingen grund til at mistro det grundlæggende forløb: At det andet oprør i 1182 var et nærmest rent bondeoprør, også vendt mod lokale stormænd. Forløbet af det aridede oprør var enklere, fordi fronterne var trukket skarpt op. Stormændene havde opgivet håbet om at udvirke noget med trusler og oprør – medens bønderne greb chancen inden det alligevel var for sent. Der er næppe tvivl om, at oprøret kom ud af kontrol – angrebene på de lokale stormænd var en taktisk brøler, som ødelagde hele den fordel, bønderne havde umiddelbart ved fordrivelsen af Absalon og usikkerheden om kongeskiftet.

---

²⁰ Weibull (1918), s. 112, note.

²¹ Absalons bestandige krav om bispetienden illustreres af mageskiftebrevet med Vä kloster (DD I:3 nr 96), som overlades "den tiende af hele sognet, som tilkommer os som vor ret" ("cum decima totius parochie, que ibidem in ius nostrum cedit"⁹). Hvis denne forretning skulle have mening for Vä, må brevet dateres 1182 og ikke 1180-82, som udgiverne foreslår (med mindre klostret accepterede et fiktivt bytteobjekt).

²² Saxo, 539: "funesto plebis conatu ulterius adversum principum collegium insolescere non audente."

Oprørets betydning

Ligesom Absalon i 1181 stod berøvet al magt og ære, stod han i 1182 som rigets redningsmand (selv om det grove arbejde blev gjort af skåningerne selv). Der er ikke tvivl om, at dette år bragte ham frem til den position som rigets førstemand, som han fik i Knuds ungdomsår. M.h.t. den politiske udvikling blev de skånske oprør om ikke et vendepunkt så dog centrale. De var næppe noget vandskel, men skal forstås som et markant udtryk for en bondeprotest, som sikkert ofte forekom i mindre tilspidset form i de hundrede år, hvor de danske øvrighedsinstitutioner for alvor voksede frem. Oprørene blev et nederlag for de skånske bønder, men begivenhederne havde næppe den store betydning i andre landsdele. Hvert område kæmpede for sig. I Sønderjylland synes det omkring 1187 at være lykkedes at gennemføre bispetiende under desværre ukendte omstændigheder, og næppe i fuldt mål (DD nr. 146, 148). I Nørrejylland forsøgte Ribebispen kort efter 1200 med bestukne stormænds hjælp at gennemføre højere tiende, men under bøndernes trussel om stening måtte han opgive.²³

Det er et bemærkelsesværdigt træk for den danske historiske disciplin, at oprøret i 1182, der så klart kom fra de lavere lag i samfundet, stort set er blevet overset (med undtagelse af Weibull, der medgav dets karakter af en bondeopstand), medens de to foregående års begivenheder hyppigere er blevet behandlet. Denne skævhed må til dels skyldes, at 1182-begivenhederne kun er omtalt hos Saxo og dermed ikke har muliggjort den kildekritik mod hans beretning, som oftest synes at have været det egentlige motiv for historikernes interesse. De kortfattede annaler er blevet brugt til at sandsynliggøre, at bønderne blot var viljeløse instrumenter for stormændenes interesser – og ved fortielsens kunst et det blevet antydnet, at noget lignende gjorde sig gældende i 1182.

For så vidt er der dog ikke noget overraskende ved, at det er muligt endnu engang at vende et begrænset kildestof om i en nytolkning. Netop historikerens spørgsmål er afgørende for svarene.

---

²³ N. Skyum-Nielsen (1971), s. 192.